

"Vi förnekade fil kand-begreppet".
Högskoleexpansion och revolutionär dikt på sjuttioalet.

Som bekant expanderade den högre utbildningen kraftigt under sextioalet (se bl.a. Kim, 1983 och Nilsson, 1984). Genom en utbildningsfrämjande politik hade den obligatoriska och gymnasiala utbildningen byggts ut och naturligtvis utgjorde även det sena fyrtioalets stora årskullar en breddad rekryteringsbas. Expansionen ledde till ett ökat utbud av akademiskt utbildad arbetskraft, som fångades upp av ett efterfrågeöverskott under hela sextioalet. Men i början av sjuttioalet då expansionen hade nått sin kulmen, ändrade konjunkturen och arbetsmarknadsvillkoren för akademiker försämrades avsevärt. Lärarnas situation kan nämnas som ett exempel på marknadens övermättnad, där den ödesdigra kombinationen av kraftigt ökad examination och femtioalets mindre ungdomskullar minskade lärarnas arbetschanser starkt speciellt efter 1970. Läsåret 1963/64 utexaminerades knappt 300 ämneslärare, medan antalet nyexaminerade läsåret 1968/69 hade utökats till drygt 2500 (Utbildningsstatistisk Årsbok 1978, tab. 14.4, i Nilsson, 1984: 149, not 20).

Utifrån konstaterandet av detta faktiska läge och återopande Bourdieus analys av sextioalets franska universitetsvärld¹ formulerar Broady och Palme hypotesen att "de fenomen som brukar kallas "68" (men som för Sveriges vidkommande knappast inträffade i större skala före 1970) kan betraktas som uttryck för en demografisk katastrof".² De som utbildat sig i slutet av sextioalet riskerade att deras utbildningsinvesteringar skulle kunna gå förlorade genom överskottet på akademiker. I denna situation började många söka sig till nya områden, i synnerhet till positioner inom fälten för kulturell produktion. Enligt Broady och Palme påverkade dessa individer inte bara etablerade positioner som *DN:s* kultursida, radio och TV och *Ord&Bild* utan de skapade också egna positioner, som t.ex. stenciltidskrifterna och förlag som Författarförlaget och Författares Bokmaskin. Nykomlingarna skulle ha hävdats "sin rätt att delta utan att ha presterat det *specifika* investeringsarbete (...) vilket tidigare utgjort förutsättningen för inträde och erkännande" i de kulturella fälten, utan i stället legitimerat sig "med hänvisning till sin politiska klarsyn".³ Allt detta skulle då kunna förstås som "medelklassens strategi för att undvika att deras barn, ställda inför examensinflationens realitet, deklasserades".⁴

Men inte bara denna mera generella sociala utveckling gör åren kring 60-talets slut till ett intressant och givande forskningsobjekt, särskilt ur kultursociologiskt perspektiv. Det demografiska trycket på de kulturella fälten sammanfaller nämligen, när det mera specifikt gäller det litterära fältet, med ekonomiska svårigheter som bokbranschen utsattes för. Redan i slutet av sextioalet började lönsamheten inom bokbranschen minska och nedgången kulminerade under

¹ Se Bourdieu, 1984 (sv. ö 1996), särskilt kapitlen 4 och 5.

² Broady & Palme, 1998: 202.

³ Broady & Palme, 1998: 203.

⁴ Broady & Palme, 1998: 204.

åren 1970-1972.⁵ Gedin (1975) har visat hur framför allt administrationskostnaderna hade ökat så pass mycket att en utgivning som var vinstgivande på 1940-talet knappast gick ihop i början av sextiotalet och till och med gav förlust i början av sjuttiotalet. Yrlid (1990) har visserligen nyanserat Gedin's analys och påpekat att förlagskrisen var en allmänförlagens kris, snarare än en allmän förlagskris och att utvecklingen för specialförlagen som klarade sig med betydligt mindre personal var gynnsammare – åtminstone under sjuttiotalet. Faktum förblir att krisen hade påtagliga negativa effekter för utgivningen, i alla fall för den minst kommersiella utgivningen, och i synnerhet dess minst lönsamma segment, den skönlitterära debutantutgivningen.⁶ Utvecklingen illustrerades dramatiskt år 1973 då Bonniers, det ledande förlaget inom svensk skönlitterär originalutgivning, inte gav ut en enda lyrikdebutant. Det ligger nära till hands att se uppkomsten av stenciltidskrifterna och alternativ förlagsverksamhet även i samband med denna förlagskris.⁷

Detta är kort sammanfattat bakgrunden till den undersökning som jag gjort av lyrikdebutanterna under det sena 60-talet och tidiga 70-talet, av en grupp unga författare som sökte sig till det litterära fältet i en period då rekryteringsbasen var ostabil och tidigare inträdeskrav ifrågasatta.⁸ I det som följer ska jag diskutera debutanternas sociala profil och deras banor in i det litterära fältet. Jag ägnar särskild uppmärksamhet åt de debutanter som närmade sig fältet via stenciltidskrifter och stencilförlag, ett av '68-fenomenen.

Undersöker man debutanternas sociala ursprung, finner man inte oväntat att populationen först och främst präglas av en motsättning mellan ett högre och ett lägre ursprung, en motsättning mellan debutanter från välutbildade hem ur de högre klasserna och debutanter som växte upp i lågutbildad arbetarklassmiljö.⁹ Mera påfallande är att populationen rekryteras i hög grad från lägre samhällsskikt. Exempelvis så kan faderns yrke för endast en tredjedel av debutanterna räknas till de högre klasserna, medan drygt hälften av debutanterna kom från familjer med folkskoleutbildning som högsta formella utbildningsnivå, dubbelt så många som debutanter från

⁵ Se Ahlmark & Ljungkvist, 1979: 353-354.

⁶ Se SOU 1972: 80, kapitel 9 och Johansson, 1974: 24-44.

⁷ Se t.ex. Svedjedal, 1996: 70-72.

⁸ Se Vandenhaute, 2002. Den undersökta populationen består av lyrikdebutanterna mellan 1968 och 1976. Urvalet har gjorts från HC.03-avdelningen i *Svensk bokförteckning* och gäller samtliga debutanter under den valda perioden, visserligen under iakttagandet av två restriktioner. Debutanterna på förlagen med en rent regional och/eller religiös karaktär har exkluderats likaväl som debutanter som vid debuten var äldre än 42, åldern på Bonniers, det ledande förlagets äldsta debutant under denna period. På så sätt har jag försökt utesluta amatörförfattarna så att populationen enbart omfattar dem – men i görligaste mån då alla – som kan förväntas ha riktat sig till och eftersträvat en position i det litterära fältet, oavsett om deras investeringar har lönat sig eller inte. 127 debutanter uppfyller dessa villkor. Data har samlats in om debutanternas sociala ursprung och egna utbildningsinvesteringar, deras publiceringsstrategier, sidoaktiviteter och deltagande i sociopolitiska aktiviteter, det institutionella erkännande som de lyckades förvärva, samt deras preferenser och konstnärliga val, deras ställningstaganden i det symboliska rummet. Uppgifterna härstammar från olika källor och olika metoder har tillämpats för datainsamlingen, framför allt djupintervjuer, enkätundersökning, bibliometriska studier samt innehållsanalys. Uppgifterna avser perioden 1968 – 1981. Analysen av datamaterialet har främst skett med hjälp av multipel korrespondensanalys.

⁹ Den sociala motsättningen mellan högre och lägre klassursprung (där samtliga indikatorer – faderns yrke, moderns yrke och familjens högsta utbildningsnivå – föga uppseendeväckande pekade åt samma håll) sammanföll även med en annan bekant opposition i det sociala rummet, nämligen den socialgeografiska motsättningen mellan uppväxt i Stockholm och uppväxt i mindre städer och orter på landet.

familjer med högskoleutbildning. Visserligen hade kulturens snäva sociala gränser börjat luckras upp redan tidigare,¹⁰ men ändå så var den sociala elitens dominans inom (fin)kulturen fortfarande stark. Detta framgår t.ex. tydligt om man jämför debutanternas ursprung men den dåtida kritikerkårens sociala sammansättning. Uppgifterna har avseende på de tidningsrecensenter som bevakade lyrikdebutanternas skönlitterära verk under 70-talet. Det bör observeras att endast ett fåtal uppgifter har kunnat samlas in för ett begränsat antal recensenter.¹¹ Därför ska man nog vara försiktig med att dra slutsatser, men ändå är det klart att recensenterna rekryterades i betydligt större utsträckning från de högre klasserna än lyrikdebutanterna. Recensenter med ursprung i arbetarklassen utgör endast en fjärdedel av populationen, medan drygt hälften kommer från de högre klasserna. Nästan hälften av kritikerna från de högre klasserna publicerade i rikstidningarna, medan bara en fjärdedel av de lägre klasserna hade tillgång till dessa tidningar. Skillnaderna blir ännu mera påtagliga om man utvidgar tidningsurvalet till att omfatta samtliga tidningar som ingår i Bibliotekstjänsts recensionsservice. Av dem som är verksamma i dessa tidningar kommer bara en femtedel från arbetarklassen, medan recensenter med högre klassursprung är klart överrepresenterade i sammanhanget: de utgör två tredjedelar av kritikerna i tidningarna som ingår i recensionsservice. De högre klasserna utgör alltså inte bara majoriteten i recensentpopulationen, utan detta numerära överläge är dessutom mest uttalat när det gäller närvaron i de viktigaste tidningarna, i institutionerna nära det litterära fältets centrum.¹² Med tanke på kritikernas genomsnittliga ålder, som indikerar att kritikerkåren framför allt rekryterades från generationen före lyrikdebutanternas, kan recensentpopulationen betraktas som en avspegling av det litterära fältets sociala sammansättning vid den tidpunkt då lyrikdebutanterna började orientera sig dit.¹³ Denna tolkning blir ännu rimligare om man undersöker vilka av recensenterna som även var (eller hade varit) aktiva som skönlitterär författare och när de i så fall hade publicerat sin litterära bokdebut. I större utsträckning än väntat debuterade de högre klasserna före 1967, medan de lägre klasserna däremot, och i synnerhet arbetarklassen, framför allt debuterade efter 1967.¹⁴ Det verkar alltså som om det litterära fältets sociala morfologi, med inträdet av en större grupp från arbetarklassen i ett fält som tidigare företrädesvis befolkats av de högre klasserna, började förändras mot slutet av sextioalet. Huruvida förändringen av fältets sociala struktur genom inträdet av ett ganska stort antal debutanter från de lägre klasserna endast var temporär och konjunkturrellt betingad eller tvärtom inledde ett riktigt brott (med social inflation som följd) kräver vidare undersökning för att kunna besvaras.

¹⁰ Se t.ex. Thorsell, 1957.

¹¹ De dryga 3000 anmälningar av populationens bokproduktion till och med 1981 som finns med i databasen är skrivna av 510 recensenter, där visserligen mer än hälften bidragit med en eller maximalt två recensioner. För 133 recensenter har jag kunnat hitta uppgifter om socialt ursprung.

¹² Som andra sidan av samma mynt konstaterar man att arbetarklassen, trots sin lilla andel i det totala antalet recensenter, är klassbakgrunden för de flesta recensenter i de regionala tidningarna, särskilt i tidningar med den minsta upplagan, där kritiker med arbetarklassursprung utgör nästan hälften av kåren – vilket alltså ytterligare framhäver deras perifera position.

¹³ Recensenternas genomsnittliga födelseår är 1938 (uppgiften om födelseår har lyckats samlas in för 237 individer). Som jämförelse: lyrikdebutanternas är 1946. Räkna man inte in de lyrikdebutanter som även var aktiva som recensent, sjunker genomsnittsåldern för recensenterna med ett år (1937 – 197 individer).

¹⁴ Värt att notera, för övrigt, är att eget litterärt författarskap verkade vara ett nödvändigt villkor för arbetarklassen för att kunna vara aktiv, medan de högre klasserna inte behövde uppfylla detta villkor: av 20 kritiker (i den begränsade delpopulationen med uppgifter om populationens sociala ursprung) som inte hade något eget skönlitterärt författarskap hade 13 högre klassursprung, medan endast 3 kom från arbetarklassen.

Vi var ju framför allt, man kan väl säga att vi var både litterärt intresserade, litteraturen kom ju före politiken, vi hade ju ändå en litterär plattform som vi stod på. Vi hade ju läst en del – för mig var det ju så i alla fall, trots att jag kom från en politisk radikal, men inte politikst aktiv miljö så hade jag under min uppväxt aldrig över huvud taget hållit på med politik; men så var man kanske mera intresserad av litteratur av någon anledning som jag inte riktigt begriper. Men sedan när man kommer till Uppsala, så är det så väldigt mycket som händer på alla fronter, väldigt mycket med kultur och film, man liksom fick nya vänner och diskuterade. Och sedan så kommer ju det här med '68, diskussioner och sånt.

(...) Jag minns när jag kom till Uppsala, så hade jag också regionala, nästan dialektala mindervärdighetskomplex; man hade ingen terminologi.

(...) det som tror jag ändå skiljde oss, och det tror jag man kan tacka sin bakgrund för, det är att vi ändå kände mycket mer till de här miljöerna, det här folket som det pratades om. Om man jämför med många av dem som i studentrevolten tog ledningen och makten som kom från helt andra miljöer, som var självsäkra, som visste allt och kunde allt, som hade språket, hela självsäkerheten. För det var också så att man, i de politiska sammanhangen som vi deltog i, i studiecirkel och så där, liksom blev vi uteslagna för att vi ställde för kursledaren korkade frågor som ... vi hade gått igenom Mao Tse Tungs Tal till bönderna i Gena 1934, en sån här berömd epistel, och sedan så frågade jag: "nu när jag kommer hem till påsk på ferie och ska ta kontakt med folket, hur ska jag kunna tillämpa hans analys då, läget i Gena 1934 när jag kommer hem till Värmland, 40 år senare?". Och då sa kursledaren, frågar du något så jävla dumt är det lika bra att du går härifrån. Och om man nu tog de här studierna på allvar, det här var kanske lite ironiskt frågat, men om man nu tog det på allvar, så var de just såna frågor man skulle ha ställt sig. Så det var inte alldeles självklart att man var som fisket i vattnet i de här mera renodlat politiska sammanhangen heller.

(...) om man tar såna här som Leif Nylén, det är ju lite intressant – Blå tåget, som jag tycker skriver fruktansvärt bra texter och rolig musik, liksom anti-musik nästan mycket. Men de har liksom hela tiden, det spelar ingen roll vare sig det är vänster eller höger, så är de ändå uppe på ytan, som i DN, de har alltid tillgång till det offentliga samtalet, och så. Leif Nylén var ju med i det nya unga litterära, innan det politiska kom, med konkretister, ung kritiker, ung poet och så. Och sedan så kom

...

Inträdet i det litterära fältet var med andra ord för många av debutanterna ett inträde i ett socialt universum som inte var deras.¹⁵ Ett universum som, även om det präglades av avsaknaden av en strikt arbetskontroll och av formella krav när det gäller examensbevis eller officiellt godkända kompetensprov, verkade förutsätta höga utbildningsinvesteringar. Av debutanterna hade nämligen tre fjärdedelar läst vidare på universitetsnivå; mer än hälften av populationen hade en akademisk examen (mot en knapp femtedel som inte hade (påbörjat eller) avslutat gymnasiestudier) – en procentandel som låg avsevärt högre än det dåtida riksgenomsnittet (och till och med mycket nära den högsta utbildningsnivån som under denna period i vissa årskullar kunnat noteras för män från klass I). Socialt sett utmärkte debutanterna sig ifråga om de egna utbildningsinvesteringarna alltså förvisso som en elit. Men trots denna klara förankring inom det akademiska, så är det likaså påfallande att en fjärdedel av debutanterna hade läst vid ett universitet utan att ta någon examen. Här kan man skönja ett genomslag av en allmän utveckling, särskilt om man relaterar utbildningsnivå till debutanternas ålder, där fyrtiotalisterna utgör den största gruppen med examen, medan femtiotalisterna är överrepresenterade bland debutanterna med avbrutna studier (gärna i litteraturhistoria eller konsthistoria). Denna allmänna tendens verkar också sammanfalla med en sorst livsstil, där man – nödtvunget? – föredrog friheten framför det som man upplevde som borgerlig konformism, där man ville leva det osäkra liv som författare, utan att investera i det skyddsnet som en akademisk examen kunde utgöra – en investering som

¹⁵ Sjuttioalets paroller om en folkets kultur fick alltså i många av debutanternas fall en nog så bokstavlig tolkning.

de dessutom kanske upplevde som ovidkommande, eler kanske till och med skadligt, för ett dylikt liv. Eller såsom någon uttryckte det i en intervju: "Vi förnekade fil.kand.-begreppet".

Du pluggade då?

Nej, ... ja, alltså, jag, jag jobbade i hamnen, på mentalsjukus, vanligt sjukhus, gjorde påhugg här och var, och pluggade emellan, eller pluggade och pluggade, jag var inskriven på universitetet (...) så tog jag faktiskt en fil kand, jag tror det var ... när plockade jag ut fil kanden?, 73. I historia, 3 betyg (som det hette på den tiden), och 2 betyg i litteraturhistoria, och sedan hade jag 1 i antropologi och en massa konstiga saker. (...)

Nej, men alltså, man ska veta också att på den tiden så, förutom historia som jag var jävligt intresserad av, men det började alltså läsa när jag var nyss fyllda 19, så var det för studielånets skull, jag menar, på den tiden så kunde man ha en egen lägenhet och pengar och festa och flumma runt på ett studielån, pengarna räckte va. Så att, det där var att man gjorde det som var nödvändigt för att få ut pengar ill nästa termin, så att ... och sedan jobbade man lite i hamnen och så där. Så levde man enkelt men gott, va, man hade ingen stereoanläggning men man hade jämt pengar. Min första lägenhet, jag flyttade hemifrån tidigt omedelbart när jag gick ut från gymnasiet, men min första lägenhet kostade 49 spänn, och då kunde du tjäna 16-17 spänn som mest i hamnen på en natt, på övertid då, va, beroende på vad slags båt det var, där ser du själv, alltså 3 timmar då hade du din månadshyra, på en sån natt då, och högg du på då och tog ytterligare ett par timmar på morgonen där ... alltså, så det räckte och blev över för en månad, va till allt; en kopp kaffe kostade en spänn ...

jag tänkte aldrig på det viset ... Ja, men tänkte man överhuvudtaget på något när man gick i skolan på 60-talet, så var det att det fanns ju mycket gott om tid för det här med yrke och framtid, det var ingenting som man hade bråttom med; slutligen bestämma sig för något, det kan man väl göra efter 30års åldern; om man inte tyckte att det var alltför jobbigt att ta diverse arbeten, det var en fråga om läggningen; jag tyckte inte det var jobbigt, jag tyckte det var roligt att jobba på restaurang och så, nattklubbar, som servitör, diskare, hantverk i kök och sånt där. Lika mycket som jag jobbade i restaurang- och köksmiljöer så jobbade de i hamnen; det fanns hamnjobb som man kunde anmäla sig till tidigt på morgonen. Det var den typen av okvalificerade jobb där man snabbt fick lön; och sedan så skrev vi våra dikter på var sitt håll och sökte stipendium, författarstipendium

Vi var ju en lite äldre generation (...) Vi slog oss inte riktigt lösa på det sättet heller. Jag uppfattade väl att när 70-talet bröt in och plötsligt så fanns det ett akademikeröverskott, så var det många unga som skrev då, som kanske var under 25, som var färdiga med sina examina och inte fick något jobb eller som inte var färdiga och tyckte att det var ingen anledning att läsa färdigt utan man skrev i stället – och det var fler av dem där som blev författare, därför att det inte fanns något annat att göra. Medan i vår generation ... en litterär karriär, då kunde man inrikta sig på att bli lärare och skriva på somrarna, och sedan så kunde man bli författare när det hade börjat att bära sig så att säga. Och vi var redan färdiga med våra grundexamina, vi hade barn, och vi hade annat; vi hann inte vara med riktigt lika mycket och sända in till de andra tidskrifterna. (...)

Vi är på gränsen. Jag var 18 år '68, nej, det är riktigt, vi är inte '68 på det viset; det är på ett annat sätt, jag menar ... Ta en grupp som hade en enorm betydelse egentligen, Beatles, som går, som liksom slår igenom '63, då är jag 13 år, det är för en tonårspublik, då skriver de enkla låtar, som är för 13-åringar; sedan när de börjar skriva för lite äldre tonåringar, då är jag också äldre tonåring. Så jag är hela tiden, har upplevelsen av att jag är exakt den de skriver för, just då, så när Beatles kom med en ny platta, så visste jag (...), jag är den publik de vänder sig till, jag är precis i rätt ålder. (...) Så jag är nog mera påverkad av den ungdomskultur som kom ur popen än ur '68 egentligen. Den här känslan av samtidighet också, för det är nånting magiskt, om man upplever det, att det kommer impulser som verkar bara just gjorda för dig (...) och som kommer med så kontinuerliga pulsslag hela tiden, som kommer så ofta. (...) Den påverkan tror

jag är väldigt stark. Sedan när man ska försöka ha de här pulsslagen i en ung litteratur, även om det inte blir lika bra, så är i alla fall viljan där, hur man gör, det är nog lika; att man liksom inte sparar på sitt kapital och sitt krut, man gör det nu, man vet nog att det kan bli mycket bättre om man väntar och jobbar vidare, vi har inte ro, vi måste först och främst se till att den här pulsen hålls. Livskänslan, livsnärvaron.

[apropå debutantkursen på Biskops-Arnö]

debutantkurser har förändrats mycket. Tidigare så sa man "ja, på en sån kurs åker man bara för att supa" och så åkte man dit och gjorde det, och de på skolan, vaktmästaren och i köket, de fasade ju när den här debutantkursen skulle vara, för då visste de att det skulle vara stökigt och folk skulle ligga i buskarna. Och nu så tycker de det är så skönt nu, för nu är det inte så. Det är nog en sorts utveckling, att det där att debutera förut det var en slags initationsrit, som handlade väldigt mycket om att bli karl, och när man har konfirmerat sig, då får man ta sig ett sup, och då måste man göra det snabbt så att det är gjort, då tar man sin plats i det litterära fältet, plötsligt så lyckas man, man håller på att förbereda sig och ingen lyssnar på vad man säger och så debuterar man, så undra då att det då väldigt mycket var kopplat till en sorts utlevelse, kallar jag det då, medan nu så uppfattar folk den här kursen som en utbildning, *från utlevelse till utbildning*, ... det är bra om man får lära sig något, träffa någon som man kan lära nånting av, det innebär inte att man måste vara full hela tiden. (...) Det fanns ett bohemideal då som levde kvar; man såg det som ett tillfälle att möta de andra och explodera på något sätt ... Det var en dansk debutant som var litteraturforskare som hade skrivit en snygg och prydlig novellsamling, han var nog lite äldre, som var där, och när han kom hem så skrev han en krönika i Politiken vill jag minnas där han berättade om sitt möte med diktarna i Sverige, och det är, vår bild av danskarna är ju att de super och dricker öl och så, men hans bild av det här var ju precis det omvända, han hade åkt upp till Sverige och mött en massa riktiga bohemer. På morgonen då efter sista kvällen när han skulle åka hem, och så skulle han äta sin frukost och då ligger det liksom där en skald mitt ute på gräsplanen i gassande sol, alltså, klockan är ju ganska mycket, ben och armar rakt ut som en sorts Kristus, med långt hår, utspridd mitt på gräsmattan; och han var alltså full, skrev han, han hade somnat där bara, och han fick ligga också, och det var alltså Bruno K Öijer; jag vet inte om han nämns vid namn i tidningen, men han framhålls då som den stora upplevelsen för den här mannen, han fick se den svenska bohemen.

Relaterar man debutanternas sociala ursprung till deras inträde i det litterära fältet, upptäcker man att motsättningen mellan debutanter med ett högre och dem med ett lägre socialt ursprung verkade överföras till en motsättning mellan debutförlagen, i synnerhet mellan Bonniers och Rabén & Sjögren, som attraherade debutanter med ursprung i den kulturellt dominerande klassen respektive i arbetarklassen.¹⁶ Att förlagsrekryteringen inte visar sig vara socialt neutral, är inte något konstaterande utan vidare om man tar hänsyn till det faktum att förlagstyp utgör en av de utslagsgivande faktorerna som bl.a. styr kritikeruppmärksamheten – medan mycket eller inget intresse från kritikerna i sin tur kan göra läget inför en fortsatt författarbana mer eller mindre gynnsamt.

Undersöker man de fortsatta utvecklingarna inom debutantpopulationen, finner man dock att denna klasstyrda systematik i valet av debutförlag får en i vissa avseenden oväntad utgång. Debutanterna med de vid första anblicken och enligt alla gängse förväntningar bästa

¹⁶ Medan nykomlingarna ur den kulturella eliten nästan enbart debuterade på Bonniers, gällde inte samma typ av exklusivitet för debutanterna från arbetarklassen, som inte bara debuterade på Rabén & Sjögren (även om detta förlag själv endast gav ut debutanter från de lägre klasserna) utan som återfanns längs hela förlagsspektrumet, med vissa som även publicerade sin första diktsamling på ett etablerat förlag, som Norstedts och Wahlström & Widstrand (och några enstaka undantag även på Bonniers).

förutsättningarna, nykomlingarna från den kulturellt dominerande klassen som företrädesvis publicerade sin första diktsamling på Bonniers, det ledande skönlitterära förlaget, lämnade nämligen det litterära fältet fortast – eller snarare, mera nyanserat uttryckt: långt ifrån alla dessa debutanter kunde/ville utnyttja dessa gynnsamma villkor för en fortsatt bana som författare.¹⁷

Debutanterna från de lägre klasserna investerade alltså mycket mer i författarskapet än vad de från de högre klasserna gjorde, som visade sig ge upp mycket fortare, ofta redan direkt efter debuten. Men om man undersöker hur de litterära investeringarna blev institutionellt erkända i form av medlemskap i Sveriges författarförbund minskar skillnaderna mellan klasserna. Växelkursen mellan aktivitetsgrad och institutionellt erkännande verkade med andra ord vara gynnsammare för debutanter från de högre klasserna (och i synnerhet för debutanterna från den kulturellt dominerande klassen) än för nykomlingarna från de lägre klasserna. Även när man undersöker investeringarnas varaktighet märker man en påfallande skillnad mellan klasserna. I de högre klasserna var procentandelen aktiva nämligen mycket stabil över en längre period (aktivitetsgraden under sjuttioalet har jämförts med den under (hela) nittioalet), vilket inte var fallet för de lägre klasserna där procentandelen aktiva tydligt minskade efter sjuttioalet (och närmade sig de högre klassernas aktivitetsgrad). Förutom skillnaderna i *lönsamhet* mellan debutanter från olika klasser var det alltså också tal om en annan dynamik, om olika hastigheter med vilka debutanterna rörde sig i det litterära fältet. Debutanterna från de högre klasserna verkade hitta rätt mycket fortare än dem från de lägre klasserna – antingen detta innebar att avbryta författarbanan efter debuten eller att fortsätta den, på så sätt att närvaron i fältet också blev institutionellt erkänd. De mera intensiva försöken från debutanterna ur de lägre klasserna kunde i sin tur ses som en konsekvens av den vertikala rörelsen som närmandet till det litterära fältet innebar för dem – inträdet på främmande mark, som precis på grund av avsaknaden av bekantskap och förtrogenhet med terrängen krävde mera tid.

Men vid sidan av det påvisbara sammanhanget mellan det "sociala" och det "litterära", kan man också konstatera att debuten och den fortsatta författarbanan (och sambandet mellan båda) framför allt präglades av en fältspecifik, intern logik.

Undersöker man populationens litterära debut, finner man en dubbel polaritet, mellan en perifer och en central pol samt mellan två mer eller mindre alternativa inträdessätt. Huvudmotsättningen går mellan en grupp som publicerade sin första diktsamling på ett småförlag utan föregående tidskriftsdebut och en grupp som förberedde bokdebuten genom ett eller fler skönlitterära bidrag i en etablerad tidskrift som *Lyrikvännen* eller *BLM* och som sedan kom ut på ett stort förlag. Förutom denna centrum-periferi opposition hittar man också en motsättning mellan äldre och nya oetablerade utgivningssätt, mellan vad som skulle kunna kallas en folkrörelsepol och en stencilpol. Å ena sidan finns det en grupp med debut i en tidskrift som tillhörde arbetarrörelsens kulturella institutioner och en därpå följande bokdebut på ett dito förlag (Rabén & Sjögren), å den andra sidan en grupp som först publicerade sig i en stenciltidskrift och som sedan gav ut en debutsamling på ett stencilförlag.

¹⁷ Det bör för övrigt påpekas att det hur som helst fanns en inte oansenlig del av debutantpopulationen vars insats var kortvarig (drygt hälften publicerade t.ex. maximalt två böcker).

Denna stencilutgivning utgjorde del av en rad nya, mer eller mindre underjordiska eller motkulturella manifestationer eller uttrycksformer som började dyka upp åren kring 1970. Vid närmare betraktande kan stencilförlagen delas upp i två fraktioner, nämligen förlag med bokutgivning som enda sysselsättning och förlag som vid sidan av diktsamlingar även gav ut en stenciltidskrift (eller med en formulering som gör mera rättvisa åt de historiska sakförhållandena och åt den lösare strukturerade och föga institutionaliserade karaktären av dessa publiceringskanaler: ett antal personer som endast producerade (egna och andras) diktsamlingar och en grupp individer som förutom denna aktivitet också gav ut en egen tidskrift). Denna åtskillnad visar sig sammanfalla med en skillnad i orienteringen mot det litterära fältet, där de ena endast uppehåller sig i fältets marginal – som de dessutom ganska fort försvinner ifrån utan att lämna särskilt många spår – medan de andra verkligen försöker få inträde i fältet.

Stencilmaskinerna (även om de i och för sig snabbt ersattes av offsetplåtarna) användes alltså i olika syften, som medel att få utlopp för ens uttrycksbehov eller som språngbräda in i det litterära fältet. Undersöker man närmare stencildebutanternas profil, särskilt mot bakgrunden av hypotesen om sextio- och sjuttitalens alternativkultur (inklusive stencilförlagen) som medelklassens strategi att säkerställa hotade investeringar, kan man göra några intressanta konstateranden. Denna hypotes verkar nämligen i stencilrörelsens fall behöva nyanseras. Överlag så tillhör stencildebutanterna visserligen den yngsta debutantgruppen och de högutbildade (om än att ett ganska stort antal har avbrutit universitetsstudierna utan att ta ut någon examen), men de rekryteras framför allt ur de lägre klasserna. Man kan alltså uppfatta det underjordiska alternativet, snarare än ett sätt för medelklassen att undvika deklassering, som ett sätt för de obemedlade att få fotfäste i ett nytt rike. Men även om stencilförlagen befolkas mest av nykomlingar från de lägre klasserna, finns det samtidigt en inte oviktig minoritet av stencildebutanter från de högre klasserna. Och precis som var fallet med de debutanter som gick den etablerade vägen in i fältet – och som företrädesvis debuterade på Bonniers, där de, om de nu inte hoppade av genast, fick de bästa förutsättningarna för en fortsatt litterär bana – återfanns debutanterna från de högre klasserna även här bland dem som lyckades bäst med att få sina röster hörda i den litterära offentligheten, dvs. de stencildebutanter som också var verksamma som redaktörer för en stenciltidskrift, medan de inte, eller undantagsvis, debuterade på ett av de perifera stencilförlagen utan tidskriftsanknytning.

Hypotesen om alternativkulturen som medelklasstrategi, som även antyder att medelklassen skulle ha hanterat ett nytt sätt att legitimera sina anspråk, som byggde på den politiska klarsynen ("röd men inte expert"), kan nyanseras ytterligare. Såväl undersökningen av den litterära debuten som av debutanternas fortsatta banor visar att närvaron i fältet krävde fältspecifika investeringar, såväl *primära* (skönlitterär produktion i bokform, men också i tidskrifter) som *sekundära* (essäistisk produktion, kritikerverksamhet, redaktörskap, tolkning).¹⁸ Hur röda debutanterna än var, och hur föga expert (om bara på grund av att många av dem var allt annat än infödda i fältet),

¹⁸ När det gäller själva debuten så framträder vid sidan av egenskapen att ha publicerat sig i tidskrifter före bokdebuten ytterligare två indikatorer på skönlitterärt allvar, nämligen medverkan i en *Grupp*-antologi och deltagande i debutantkursen på Biskops-Arnö. Båda kunde på sitt sätt bereda vägen, antingen därför att det kunde ge eventuella recensenter någon form av säkerhet inför den prekära handling som anmälan av en debut är, ge dem någon antydan om debutantens potentiella vikt och betydelse, eller därför att dessa erfarenheter kunde inge debutanten det nödvändiga förtroendet och dessutom förse honom eller henne med viktiga sociala kontakter.

erövrandet av en position kunde först ske efter och tack vare (intensiv) satsning på fältspecifika aktiviteter – och bekräftades sedan också av fältspecifika tecken, som medlemskap i Författarförbundet, stipendier och kritikeruppmärksamhet.

Men även om hypotesen om alternativkulturen kan nyanseras, så är följande omskrivning som Broady och Palme har gjort av turbulensen i de kulturella fälten åren kring 1970 träffande: "nya inträdande, ofta respektlösa, dvs. förberedda på annat sätt än som varit brukligt och i avsaknad av det fältspecifika kapital som tidigare krävs, strömmade in i och åstadkom oreda inom litteraturens (...) med flera fält, inom vilka hierarkierna sattes ifråga och kring vilka gränserna töjdes ut och luckrades upp".¹⁹ Denna respektlöshet framgår också om man analyserar rummet av ställningstaganden som debutanterna orienterade sig i och skapade, en analys som visserligen också klargör att dessa respektlösa attacker snarare var perifera och att de aldrig utgjorde något centralt hot mot fältets autonomi.

Detta rum av ställningstaganden struktureras enligt likartade förhållanden som det institutionella rum som debutanterna rörde sig i, ett rum där det med andra ord inte är fråga om någon neutral struktur av identiska publiceringsmöjligheter, utan där de olika positionerna samtidigt är bärare av motsättningar i det symboliska rummet. Såsom det institutionella rummet i första hand präglas av en centrum-periferi motsättning, avtecknar sig även i rummet av ställningstaganden en pol som verkar representera de "centrala" symboliska egenskaperna. Denna pol omfattar egentligen två aspekter, dels det centrallyriska och estetiserande, dels det abstrakta, metapoetiska, språkkritiska. Denna höga grad av intellektualisering står i bjärt kontrast med vad som kan definieras som "raketens" pol, där det raka har en dubbel innebörd, med hänsyn till det formella och preferensen för det okomplicerade, realistiska uttrycket å ena sidan, och till det tematiska och det uttalat politiska, socialistiska budskapet å den andra. Det raka, direkta kontrasteras inte bara mot det abstrakta och komplicerade, utan också mot det bildrika, explosiva som kännetecknas den "anarkistiska" polen, en pol där i övrigt form och innehåll, liv och poesi, i sann avantgardistisk anda, verkar vara sammanflätade. Av analysen framgår dock också att alla dessa ställningstaganden inte värderades på samma sätt. Läger man in en illustrativ variabel i analysen som mäter antalet publicerade verk i kombination med det genomsnittliga antalet erhållna recensioner, ser man att modaliteterna distribueras i en linje från det lägsta antalet publicerade verk och den minsta uppmärksamhet till det högsta antalet publicerade och dessutom mest uppmärksammade verk, som rör sig från den "anarkistiska" polen över "raketens" pol till den pol som representerar det estetiserande och abstrakta. Därmed anges att all politisering och radikalisering till trots så verkade även på sjuttioalet alltjämt det svåra, komplexa, mångtydiga, estetiska stå högst i kurs, medan det uttalat politiska, eller snarare mera direkt politiska, det konkreta, enkla, vardagliga fick en något mera undanskymd position, även om det i sin tur ändå verkar mera accepterat än det extatiska, regellösa, avantgardistiska som föreföll hänvisat till periferin.

Jag flyttade till Stockholm och tog med mig 23 ex utav Alfred Jarrys Dr.Faustus och kastade ut dem från fönstret, alla utom ett som jag fortfarande har kvar. Jag köpte alla som fanns på Lundenquistka

¹⁹ Broady & Palme, 1998: 204.

bokhandeln i Uppsala, kastade ut dem till folket som vi sa, som motvikt till allt annat som var för folket, vi tyckte att det var viktigt att de läste Alfred Jarry

Det är ur arbetarnas, Svenssönernas, knegarnas ståndpunkt som en realistisk skildring är möjlig idag.

Diktens vägar och värde bestäms av det arbetande folket. Därifrån får den kamratliga applåder eller blir sönderriven. Vi ska vara tydliga, uppriktiga och målmedvetna allihop.

den tiden var så väldigt politiserad, vi hade, ja, alltså, det var såna här saker som att vad skulle man dricka när man skulle dricka alkohol; och då fick man inte dricka vin, för det var på ngt sätt kontrarevolutionärt, utan man skulle dricka brännvin; det var liksom den allmänna meningen.

det var ju det också i Feber, att det här med att göra det tillsammans var överordnat kvalitetskraven. Så var det; jag kunde ju se även då, nej, det duger inte att ge ut, det måste bli bättre, det måste bli starkare än förra numret, men då var det just det här, gemenskapsaspekten, jo, vi gör det, vi gör det ändå; det är verkligen inte det bästa vi kan göra, men vi gör det bara för att det ingår i någon slags rörelse, det ska hända, det ska komma ut; vi ska inte, liksom, specialisera oss och vänta in rätt tidpunkt utan vi ska finnas hela tiden, som en puls: Feber har kommit, Feber kommer ut; det fanns nog en estetik av att vara halv slarvig, av att vara ibland lite slarvigare än man; av att vara slarvig på ett sätt som, ja, som estetik, som de inte skulle kunna tro var medvetet

Till Ord & Bilds Per Lysander och Tidskrifts Lars Bäckström
(Bandat samtal om poesi 15.10.73 i en svartlistad taxi med utslagna vindrutor.)
(...)

- har poesin ... andedräkten någon funktion eller uppgift i dagens samhälle?
- nej igen! kan inte ta ansvar för en bunt idioter, som springer omkring & inbillar sej att koldioxid rättar sej efter unkna uniformer eller sjuka partikongresser. alla vet att livet är en spricka & att andedräkten är dom enda möjliga rebellerna. (...) alltså: andedräkten förnekar all pantsättningsestetik, den EXISTERAR & allt som existerar är totalt oförenligt med en konservativ ideologi.

Och dikten ser jag som kanske den enda möjligheten att, genom sin språkförnyande kraft, göra öppningar i de historiskt-politiska regelsystemen så som de avtrycks i de gängse språkkonventionerna. Öppningar mot det universella språk som människan bär i sig som ett medium för självförverkligande. På samma sätt som en människa med integritet inte stämmer med våra tyranners visioner är dikten det sätt i språket som inte "stämmer". Ur rikedom av verkligheter i intensiva personliga upplevelser vill jag att min dikt ska utvecklas mot en mångfacetterad sanning, mot ett komplicemang som, samtidigt som det bevarar det musikaliska och det alogiskt visionära, ger uttryck för den komplexa relationen mellan enskild och kollektiv och människans förhållande till universum. Att kräva "förenkling" av dikten är att ge uttryck för oförmåga eller brist på mod att se det svåra. Med min poesi vill jag kanske främst försöka bidra till att återge folk den förmågan, det modet, stulet från dem av ett förnedrande, förenklande, cyniskt eller infantilt trygghets- och lyckopredikande samhälle.

Daan Vandenhoute, Universiteit Gent

Litteraturförteckning

- Bourdieu, Pierre, 1984, *Homo academicus*, Paris: Minuit. (svensk översättning 1996, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag).
- Broady, Donald, 1998. *Kulturens fält. En antologi redigerad av Donald Broady*. Göteborg: Daidalos.
- Kim, Lillemor, 1983. *Att välja eller väljas. En studie av tillträdesreglerna och övergången från gymnasieskola till högskola*. Stockholm: Libertryck, UHÄ, projektrapport 1983:4.
- Nilsson, Anders, 1984. *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920-1976*. Lund: Studentlitteratur, Skrifter utgivna av ekonomisk-historiska föreningen.
- Yrliid, Rolf, 1990. *Litteraturens villkor*. Lund: Studentlitteratur.